

Aleksandar Gatalica
VELIKI RAT
Dopunjeno izdanje

Biblioteka
Književni glasnik

Kolekcija
Glasovi

Urednik
Petar V. Arbutina

Glavni i odgovorni urednik
Dr Jelena Trivan

UMEĆE UPITANOSTI

(uz trideseto izdanje *Velikog rata* i prvo latinično dopunjeno izdanje u „Službenom glasniku“)

U ukupnoj transformaciji poetike srpske literature u drugoj polovini XX veka, u odnosu prema istorijskoj činjenici ili istorijskom stereotipu, autori su bili na tragu Kišove ideje da „to nije samo opredeljenje pisca po estetičkim afinitetima, već je to logična etička konsekvenca jednog strasnog traženja izlaza iz sveopšte alijenacije naše epohe.“

Zanimljivo je da je *Veliki rat*, kao konkretna istorijski događaj, tema nevelikog broja romana u srpskoj literaturi. To pokazuje koliko je delikatna povest o kojoj valja pisati, iako je, kako kaže Milorad Joković, „Prvi svetski rat događaj ovog stoleća, događaj koji bitno određuje doba u kojem živimo i prejudicira budućnost.“

Problem autora je još veći ako se ima na umu do koje mere su istorijski stereotipi, bez obzira na vremensku distancu, snažno utemeljeni u kolektivnoj svesti. Uz to, problem istorijske distance istovremeno je i merilo piščeve erudicije: „Dijalog romana sa istorijom vodi se na bazi poznavanja dokumentarne građe, ali tako da je teško osporiti romanesknu ideologiju“, smatra Joković.

Prvi roman o Velikom ratu je *Dnevnik o Čarnojeviću* Miloša Crnjanskog, objavljen 1921, a u veku koji sledi usledilo je samo dvadesetak romana koji se bave ovom temom. O ratu su, kao neposredni svedoci i učesnici, pisali Rastko Petrović, Stanislav Krakov, Risto Ratković, R. Vesnić, Dragiša Vasić, Stevan Jakovljević, a sa istorijske

distance o Velikom ratu pišu Dobrica Ćosić, Danko Popović, Milisav Savić, Aleksandar Gatalica, Dejan Atanacković.

Veliki rat (2012) Aleksandra Gatalice nudi intrigantan oblik razgradnje velikog narativa, autentični oblik istorijske distance. Široki prostorni i vremenski plan romana (četiri godine rata, sva evropska bojišta, sve suprotstavljene strane), utemeljen na mnoštvu istorijskih realija ali besprekorno obogaćen simboličkim, nadrealnim i fantastičnim, spojio je fizičko i metafizičko egzistiranje u polifonu priču o nepobitnoj istorijskoj činjenici, koja u romanu dobija sasvim novo značenje. Napravljen je „nužni dijalog sa istorijom“, ali i specifična distanca od stereotipa, koja upozorava da je, kako kaže Joković, „za najveće istine i kritike potrebno najveće zrenje vremena... potrebno je imati *la conscience de l'écriture et du language*.“

Iz širine zahvata i brojnosti motiva, anagoška vertikalna dela je iskoračila iz istoričnosti, a roman postaje sjevremenski i nadvremenski. *Veliki rat* je, nalik *Danu šestom* Rastka Petrovića, prerastao slike doba i postao univerzalna slika Veka, koja „ima tendenciju aistorizacije, što ne znači odsustvo istorijske svesti; aistorizacija je svojstvo pesničkog jezika, koji u svetu vidi suštinsku borbu dobra i zla“, smatra Joković.

Veliki rat je istorijsku realiju svetskog sukoba i njen hronotop upotrebio da bi kazao važniju, večnu misao: „Gotovo svi su u ranjenoj Evropi u rodu: stričevi udaraju na bratance, očevi na ćerke udate u tuđini, dedovima su unuci krvni neprijatelji...“ Ovo je sublimacija sjevremenske priče o odnosu dobra i zla, o dualizmu čovekovom, kroz sukob tvoračkog i destruktivnog, Erosa i Tanatosa. „Konkretan istorijski događaj se posmatra iz aspekta mita, arhetipskog. Tema rata je predtekst za složenije tajne života: šta je samoća, odakle koreni egoizma, gde su granice svesnog i podsvesnog, kakav je odnos među različitim dimenzijama vremena, kakva je funkcija i snaga Erosa“, smatra Joković.

Postupak autora je zanimljiv i jedinstven. On je u saglasju s idejom da se istorijski stereotip mora razusloviti, kao datost, predubedenje, koje sputava sagledavanje uzroka i posledica. Za povesničara

Velikog rata, iza velikih istorijskih narativa, nalazi se jednostavna, no suštinska istina: sve što se zbiva u svetu zapravo se zbiva najpre u čoveku, individui. Lice zla i patnje koju zlo prouzrokuje, sebičnost i požrtvovanje, ljubav i mržnja, kukavičluk i hrabrost, sujeta ili odsustvo gordosti, samo su ratom naglašene, a večno postojeće osobine čovekove, što odgovara „...nesvesnom kompleksu krivice, koji se u metafizičkoj ravni preokreće u simboliku ljudske moralne grešnosti i beznadežne otrgnutosti stvarnog čovekovog sveta od vrhovnog metafizičkog zakona i nesaznatljivosti samog moralnog zakona“, kako bi kazao Meletinski.

Autor istrajava na ideji da je istorija rata zapravo istorija pojedinačnih, privatnih sudbina. Ne postoje zaraćene strane izvan, već unutar čoveka. Kao što je istina o svakom fenomenu u njemu samom, jer, po rečima Nortropa Fraja, „istina mita je unutar, a ne van njegove strukture“. Zadatak pisca je tegobno, ali funkcionalno demistifikovanje stereotipa, putovanje ka središtu događaja, u skrivnice istorijskog fakta ili mita.

Za svakog junaka rat je počeo na drugačiji način: onda kada ga je iskustveno spoznao. I upravo stoga, svi su gubitnici, jer su iz edenskog neznanja bačeni u svet, u kojem se mora kušati plod sa Drveta spoznanja dobra i zla. Ratovi počinju jer se dekadentna, pala priroda čovekova ne može odupreti mutnom talogu greha. Kaže Gatalica: „Kraj prošlog stoleća objavio je nešto smutno, gnjilo, potrošio ljude i sad je jednu naseobinu čovečanstva trebalo očistiti i smeniti novom. Ratovi tome odvajkada služe.“

U *Velikom ratu* protagonisti su krunisane glave, revolucionari, umetnici, žbiri, proizvođači imalina i krojačice. Prodavci začina, kompozitori, lekari, budući diktatori, izgladnele prodavačice ljubavi, kafedžije i mužici što predsmrtno progovaraju nepoznatim jezicima. Deca i starci. Muškarci i žene. Oni što su hteli da leče sujetu i hrane ego i oni što su plakali nad smrću neprijateljskih vojnika.

Veliki rat je svet u malom, vavilonsko višeglasje nesrećnih jurišnika na tron ideje, slave, trajanja. Autor je tako pokazao jednovremenu

nakaznost i lepotu sveta. U tom diskursu, koji se u romanu umešno koristi kao signum opštih, večnih zakona, istorija biva ogoljena i oslobođena stereotipa, svedena na povest čovekovu, od nastanka, pa dok ga bude. U dubokom poniranju u kauzalnost ljudske prirode i svekolikog, pa i ratnog zla, lako je pojmiti „...da se ništa na ljudskoj duši, baš kao ni na telu, nije promenilo, ma kakvom naporu ili pogibelji da ga izložiš“, kaže Gatalica.

Ali to nije prosto opredeljenje autora za poznati tip sinhronijskog istorijskog romana, koji se zasniva na ideji da je „ljudska priroda univerzalna i nepromenljiva, pa se stoga i sve naizgled krupne promene kroz istoriju čovječanstva svode tek na izmjenju kostima protagonista i dekora“, kaže Slavnić. U *Velikom ratu* ništa se ne uzima kao datost, niti se pristaje na predeterminante. To je suština spisateljskog stvaranja: lice istorije je za Gatalicu povod, a ne ishodište traganja.

Jer, prema lepoj reči Bele Hamvaša, „postoji istorija koja se uči u školi, postoji ideja koja se razglašava sa predikaonice, postoji stvarnost o kojoj govori štampa, i postoji čovek o kome piše jagnjeća književnost. To je manifestna istorija, ideja, stvarnosni čovek. To je privid, spoljašnje, priznato, razglašeno, sa strahom čuvano i dopušteno. Ali, postoji i istorija koja je ipak u opštoj svesti, iako se nigde ne uči.“

Veliki rat se bavi fenomenom odnosa konvencionalnog i začudnog, ispitujući ga sa aspekta istorijskog i individualnog, književnog i vanliterarnog. To je povest o istoriji, kakva bi mogla biti, povest o ljudima, kakvi jesu bivali. „Postojanje romana sa ovakvim tipom istorijske distance moguće je samo kada su prevaziđene godine sveđočenja i neistoričnosti, odnosno kada se promenilo i shvatanje i funkcija književnosti“, primećuje Joković.

Odnos književnosti prema istorijskim realijama ili stereotipima pokazuje lepu i važnu osobinu literature: ona već odavno nije veština reprodukovanja sveta i njegovih pojavnosti. Postala je umeće produkovanja upitanosti.

Ana Stišović Milovanović

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Narodna biblioteka Srbije, Beograd

821.163.41-31

ГАТАЛИЦА, Александар, 1964–
Veliki rat / Aleksandar Gatalica. – 1. latinično dopunjeno izd.
– Beograd : Службени гласник, 2019 (Beograd : Glasnik). – 476
str. ; 21 cm. – (Biblioteka Književni glasnik. Kolekcija Glasovi)

Tiraž 1.000. – Str. 469–472: Umeće upitanosti / Ana Stišović
Milovanović. – Beleška o piscu: str. 473–474.

ISBN 978-86-519-2389-3

COBISS.SR-ID 276940300

ГЛАСНИК
ШТАМПАРИЈА